

Histo-visie

Onderwijs voor 1800

Bronnen:

GAH 57, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 67, 70, 72, 267, 715, 1208, 1209
F.W. Schmidt, doctoraal scriptie en dissertatie.

Hasselt kende in de zeventiende eeuw een relatief grote groep academisch gevormden. Een aantal van hen kwam uit de lokale regentenklasse voort. De basis van hun opleiding werd gelegd op de Latijnse school.

Al in de middeleeuwen zou Hasselt een dergelijke school binnen haar muren hebben gehad. Immers in een uit 1408 daterende akte werd gesproken van 'de rector van de school'. Deze school zal echter ongetwijfeld nauw verbonden zijn geweest met de kerk. De theologische component zal sterk aanwezig zijn geweest. Na de reformatie veranderde dit. Het stads-

Voormalige kloostergebouwen

bestuur begon zich over dit onderwijs te ontfermen. Daarmee veranderde ook de uitgangspunten.

Een dergelijk instituut diende toen niet alleen het onderwijs niveau van de in de stad wonende burgers te vergroten maar ook naar buiten toe een bepaalde status uit te stralen. De Latijnse school legde de basis voor een universitaire opleiding.

Zo studeerde Lucas Caneman in 1650 in Utrecht. Zijn zoon – Willem – trad in de voetsporen van zijn vader en stond in 1684 ingeschreven bij dezelfde universiteit.

De leiding van de Latijnse school berustte bij een rector, die in 1661 assistentie kreeg van een preceptor [leraar klassieke talen]. Deze preceptor was Johannes Monsca-

vins. Hij moest de taak van de op leeftijd geraakte rector verlichten. Zijn sollicitatie was geheel in het Latijn gesteld. Een taal die hij uitstekend beheerste, want Johannes vermeldde in dit schrijven dat hij de pauselijke religie had verlaten en goed thuis was in de theologie. Waarschijnlijk heeft het stadsbestuur dit ervan weerhouden om hem later als opvolger van de rector aan te stellen. In datzelfde jaar werd namelijk Joan Ernestus Hoisman als nieuwe rector in dienst genomen voor een traktement van 250 gulden en moest Johannes genoeg nemen met de functie van conrector. Het hierbij behorende traktement was blijkbaar onvoldoende om fatsoenlijk van te kunnen wonen en zijn huis te kunnen verwarmen. De huur bedroeg – zo klaagde hij – 21 gulden per jaar. Hij wees de magistraat er nog eens op dat hij machtige vrienden had. Zo was hij ooit bij de stad Hasselt aanbevolen door Roelinck en Ter Stege. Maar blijkbaar had hij naast vrienden ook vijanden. De school bood niet alles aan. Alleen de triviale vakken zoals Latijnse grammatica en literatuur. De tot het quadri-

vium behorende en de in hogere leerjaren gegeven vakken zoals filosofie en de mathematische vakken werden blijkbaar in Hasselt niet gegeven. Daarvoor moest men uitwijken naar Zwolle of Kampen.

Aan het eind van de zeventiende eeuw bestond de school nog steeds. In 1696 werd een nieuwe rector benoemd. Hij kreeg de volgende instructies mee:

Twee keer per jaar diende hij tegelijk met Kampen zijn leerlingen examen af te nemen. Verder moest hij zondags zijn leerlingen twee keer naar de kerk begeleiden, waar ze dan op een door de magistraat aangewezen plaats de dienst moesten volgen. De rector behoorde tijdens de dienst er voor te zorgen dat zijn discipelen geen aanstoot zouden geven. Voor dat alles ontving hij een jaarlijks traktement van 150 gulden. Hetgeen de helft van het salaris van zijn voorganger was. Daarnaast kreeg hij nog wel 14 gulden turfgeld en genoot hij vrij wonen. De rest van zijn inkomen diende door de ouders van de leerlingen te worden opgebracht. Zo moest elke ouder per kwartaal een halve rijksdaalder voor hun schoolgaand kind, ofwel

hun zoon betalen.

Ook begin achttiende eeuw was de Latijnse school nog niet verdwenen. Maar de stad kon de financiering ervan niet meer opbrengen. In 1705 vroeg Boldenwijn van Offenbergh, die sinds 1702 rector van de Latijnse school in Hasselt was aan de Staten van Overijssel een aanvulling van 150 gulden op zijn salaris. Eén van zijn in 1695 overleden voorgangers, Cromholt had nog 300 gulden verdiend, maar zijn traktement was door de stad tot 150 gulden teruggebracht. Meer kon de stad niet betalen. Van dat bedrag kon hij niet leven. Hij hoefde dan wel geen huur te betalen voor zijn in het stadhuis gelegen woning en slechts de helft van het verschuldigde schoorsteengeld neer te tellen, maar dat was niet voldoende om van te leven. Om zijn salaris toch nog een beetje acceptabel te maken werd hij voor een bedrag van 150 gulden tevens aangesteld als klokkenist en organist, zodat ook hij uiteindelijk op 300 gulden uitkwam. Daarvoor moest hij wel meer werk verzetten dan zijn voorgangers.

Wat na het verdwijnen van de Latijnse school nog wel resteerde was de Duitse school. Dit was een voorloper van de Latijnse school. De leerlingen bezochten deze als ze acht of negen jaar oud waren. De verblijfsduur beperkte zich van twee tot drie jaar. In 1649 werd Lodowicus Borchereer aangesteld tot Duits schoolmeester. Zijn traktement bedroeg 175 Carolus gulden, vrije inwoning en een halve last turf [= 1 ton]. In 1652 werd zijn salaris teruggebracht tot 150 gld. Waarschijnlijk stonden de Latijnse school en de Duitse school naast elkaar, want in 1674 werd een scheidingsmuur tussen beide weggebroken. Zodat de gehele ruimte geschikt werd om als kapel in gebruik te worden genomen. Waarschijnlijk voor de katholieke eredienst, want de stad was toen nog bezet door de Munstersen. Maar ook de Duitse school moet op de duur verdwenen zijn, want in 1713 vraagt Hermannes d'Olde, koopman in hout, toestemming om een schuur te mogen bouwen op de lege plek in de Paterssteeg, waar eerst de Duitse school werd gehouden. Wat na het verdwijnen van de Duitse school dan

Voormalige kloostergebouwen

nog resteert is een school waar alleen onderwijs wordt gegeven in het lezen, spellen, schrijven en cijferen. In 1741 kostte dat hele pakket de ouders jaarlijks 18 gulden. Wilde men zich beperken tot lezen en schrijven dan kon met een bijdrage van tien gulden worden volstaan.

Van het lesmateriaal dat eventueel aangeschaft zou worden, werd geëist dat het niet strijdig mocht zijn met de gereformeerde religie.

Ook kon ervoor gekozen worden om voor half geld slechts halve dagen naar

school te gaan.

De schooltijden waren toen van 9 tot 11 en 's middags van 1 tot 3. Woensdagmiddag en zaterdagmiddag waren de leerlingen vrij.

De afnemende scholingsmogelijkheden liep parallel met de economische ontwikkelingen van Hasselt. Na het opheffen van de Latijnse school komt het niet meer voor dat regentzonen een academische titel behalen. De academisch gevormden kwamen sindsdien van elders. Pas aan het eind van de achttiende eeuw namen

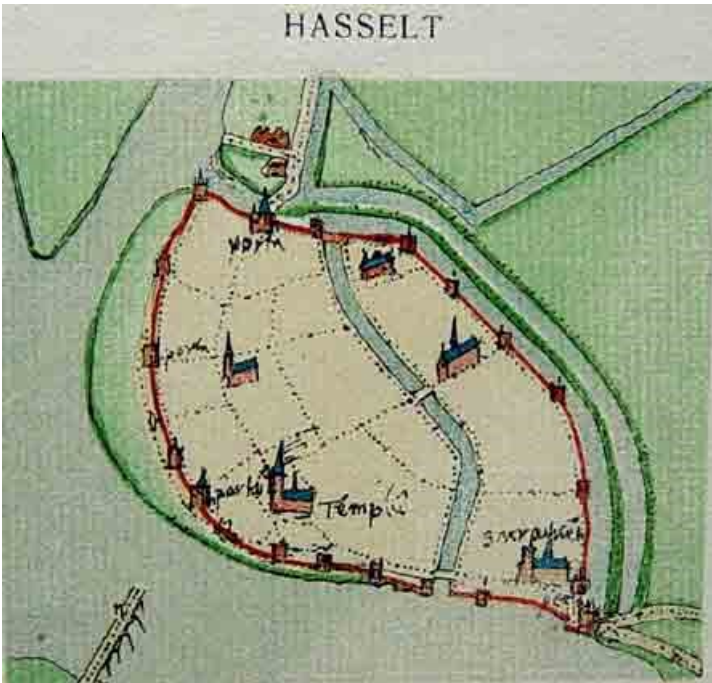
met de vestiging van een Franse kostschool in de vroegere kloostergebouwen de onderwijs mogelijkheden weer toe.

De school was onderbracht in de voormalige aan de Baan gelegen zeperij. Dit gebouw werd in 1770 aan de 'gewezen Franses kostschoolhouder te Kampen de heer Van der Lijnden' beschikbaar gesteld.

Het instituut werd later door Lambert ter Bruggen overgenomen. In 1767 had hij met succes gesolliciteerd naar het ambt van schoolmeester. Hij werd in tijdelijke dienst aangenomen, maar moest daarnaast de taak van voorzanger op zich nemen.

In 1786 was Lambert inmiddels eigenaar van de Franse en Duitse kostschool. In dat jaar vroeg hij octrooi aan. Hij vreesde verlies van leerlingen vanwege de tijdsomstandigheden en de komst van een eventuele concurrent. De magistraat willigde zijn verzoek in.

Onderwijs vormt de basis voor economisch succes. Toch was niet iedere ondernemer de schrijfkunst machtig. Zo werden in 1806 223 patenten verstrekt. Veertien personen – ofwel 6,4 procent – die een patent aangevraagd hadden, gaven daarbij aan dat zij de schrijfkunst niet machtig waren.

Gewone scholen

In 1678 vraagt Alexander Vaet, een voormalige herbergier, die het recht heeft geworven om vrije school te mogen houden of hij voor zijn werk een traktement van de stad mag ontvangen. Zijn verzoek wordt afgewezen. Wel krijgt hij toestemming om een Franse schoolmeester aan te stellen, die dan de cijferkunst kan aanleren. Maar als hij dan ook nog vraagt om in aanmerking te mogen komen voor het traktement dat ooit de in Hasselt aanwezige Franse schoolmeester ontving, krijgt hij een duidelijk nee te horen. Het niveau van het lager onderwijs was niet hoog. Zo gaf in 1685 Rutger

Trompet, die verklaarde lezen en schrijven te hebben geleerd te kennen dat hij wel graag de vacante schoolmeesterplaats wil innemen. Hij is het blijkbaar niet geworden want de baan wordt gegund aan Christianus van der Steeden, die er na een jaar achter komt dat hij van het traktement en de ouderbijdragen niet kan leven. Er is te veel concurrentie en daardoor heeft hij te weinig discipelen. Van zijn geringe inkomsten kan hij zijn vrouw en kinderen niet onderhouden.

Het is een veel voorkomende klacht. Negen jaar eerder had Dirk Hansen deze ook al eens geuit. Te veel ingezetenen noemden zich volgens hem nu meester. Zij hielden school waarin ze beloofden de leerlingen te leren lezen, schrijven, spellen en te leren naaien. Ze maakten veel geschreeuw in de stad om kinderen te lokken.

Maar hij was van mening dat ze de jeugd bedierven. Een hecht fundament werd niet aangeleerd door de meesters en matressen. Hij vroeg daarom om een verbod, omdat hij, die wel bekwaam was, nauwelijks voor zijn gezin het brood

kon verdienen in deze gelde-loze tijd. Hij wilde dat jongens voortaan alleen publieke scholen zouden mogen bezoeken.

Uit het bovenstaande kunnen we niet alleen opmaken, dat het onderwijsniveau soms ver beneden peil was, maar dat ook meisjes naar school gingen.

Iedereen die maar enigszins de schrijfkunst machtig was, meende een school te kunnen openen. Een voorbeeld hiervan is Hendrik Koebargh, die in 1692 de magistraat toestemming vroeg school te mogen houden. Hij motiveerde zijn aanvraag met de opmerking dat hij in zijn 'jonkheit' 'leesen en schrijven' geleerd had.

Omdat zij minder geld vroegen, vormden deze lieden een geduchte concurrent voor de wel bekwame meesters.

Maar soms prezen de schoolmeesters zichzelf uit de markt zoals Johannes Schotlerus in 1641. Johannes beklagde zich over de concurrentie van Hendrik Alberts, een gewezen kanonnier. Hendrik had inmiddels 34 leerlingen op school, waaronder zelfs Hendric Coninck een leerling afkomstig uit de wat betere klasse. Hendrik heeft daardoor zoveel klandizie dat hij de magistraat

vraagt of hij school mag houden in lezen, schrijven en rekenen. De magistraat honoreerde de aanvraag niet. De opmerking van Johannes dat Hendrik ook les gaf aan drie- en vierjarigen, wat volgens Scotlerus totaal zinloos was, had daarbij de doorslag gegeven.

Het is duidelijk dat Scotlerus in Hendrik een geduchte concurrent zag. Zijn leerlingen liepen weg. Toch was dat niet alleen om de prijs. Johannes Schotlerus bleek de kinderen te slaan. En dat bracht ouders ertoe om hun kind naar de school van Hendrik te sturen. Na de afwijzing is de rust niet teruggekeerd. Hendrik is gewoon doorgesgaan met lesgeven, want in 1644 beklagt Johannes zich over het feit dat de leerlingen van Hendrik hem naroeppen.

In 1649 solliciteert Dirk Hansen, en zoals we zagen met succes, naar het ambt van schoolmeester. Hij volgt dan Johannes Scotlerus op die in het dagelijks leven gewoon Jochem Schotcamp heet, maar die met zijn Latijnse naam indruk op zijn klanten heeft willen maken.

Samenvattend

Begin achttiende eeuw

ging in Hasselt het 'hogere' onderwijs verloren. Het onderwijsniveau daalde. Dit had negatieve consequenties voor het onderwijsniveau in de stad. Zo nam binnen het stadsbestuur het aantal academisch gevormden af. Aan het eind van de achttiende eeuw nam het met de komst van de Franse school weer wat toe.

Wat het lager onderwijs betreft, kan worden gesteld dat de kwaliteit in sterke mate afhankelijk was van de schoolmeester. Het stadsbestuur kon hierop sturen als weer een nieuwe schoolmeester moest worden aangesteld. De traktementen waren echter zodanig dat men hierbij veelal genoeg moest nemen met de middelmaat.

Naast deze officiële onderwijsgegenden kende de stad veel beunhazen. Deze lieden waren het lezen en schrijven nauwelijks machtig, maar ze waren goedkoop. De magistraat verbood hen wel onderwijs te verzorgen, maar daar trok men zich weinig van aan. We krijgen niet de indruk dat een verbod ook gehandhaafd werd. Zo konden deze lieden gewoon hun gang blijven gaan. Veelal met funeste gevolgen voor de hen toevertrouwde kinderen.